

LUND UNIVERSITY

Den svenska bostadens rumstyper

En kort historik

Kärrholm, Mattias

Published in:

Perspektiver på Almene Boliger

2021

Document Version:

Förlagets slutgiltiga version

[Link to publication](#)

Citation for published version (APA):

Kärrholm, M. (2021). Den svenska bostadens rumstyper: En kort historik. I C. Hedegaard Möller (Red.), *Perspektiver på Almene Boliger* (s. 10-25). KADK and JJW.

Total number of authors:

1

General rights

Unless other specific re-use rights are stated the following general rights apply:

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Read more about Creative commons licenses: <https://creativecommons.org/licenses/>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

LUND UNIVERSITY

PO Box 117
221 00 Lund
+46 46-222 00 00

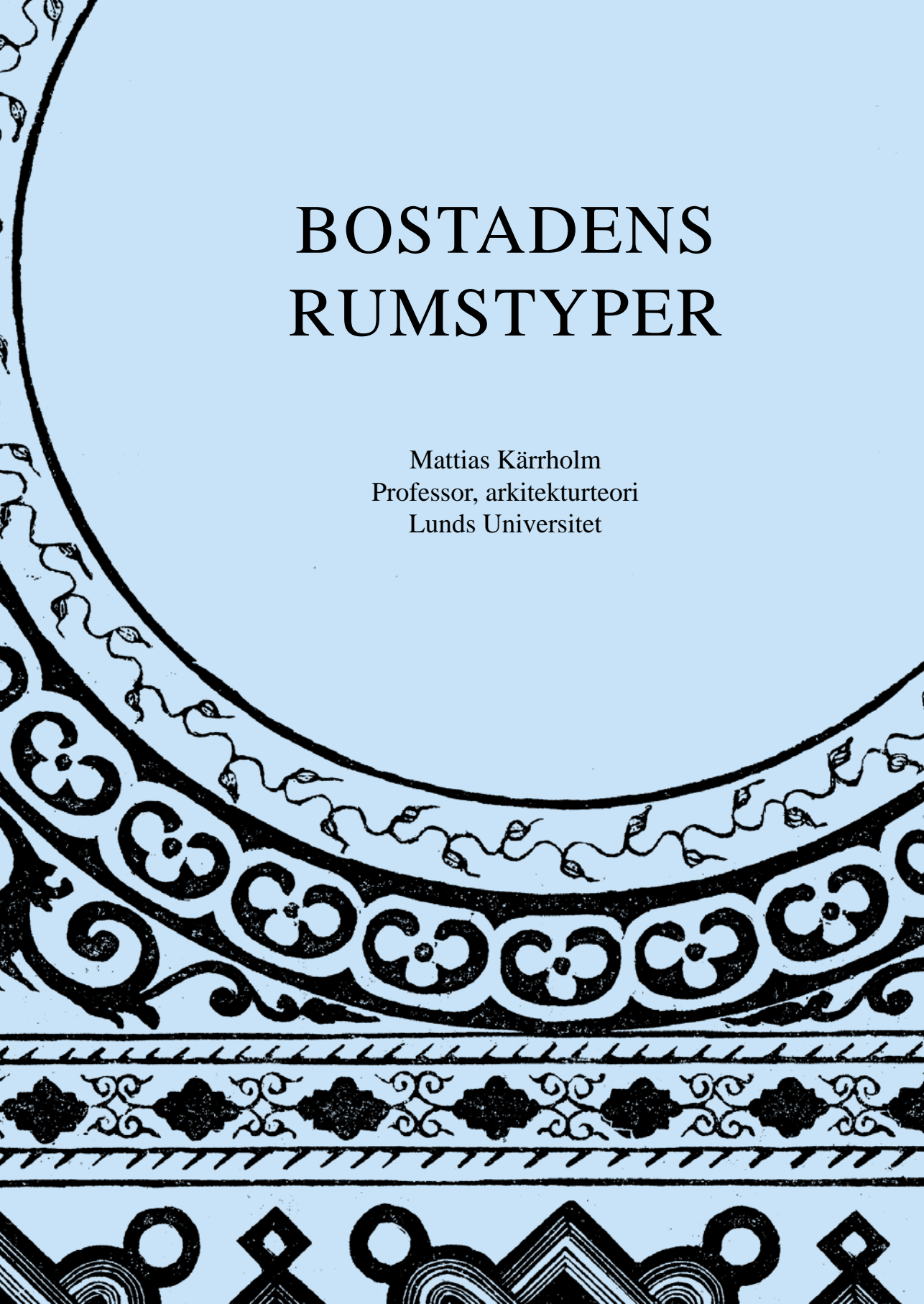
Please refer to as:

Kärrholm, Mattias (2021) "Den svenska bostadens rumstyper, en kort historik". In Møller, C. H., Gudmand-Høyer, S. M., Våland, M. S., Kärrholm, M., & Stenberg, E., *Perspektiver på Almene Boliger*. (Copenhagen: KADK & JJW Arkitekter). pp. 10-25.

BOSTADENS RUMSTYPER

Mattias Kärrholm
Professor, arkitekturteori
Lunds Universitet

DEN SVENSKA BOSTADENS RUMSTYPER

– en kort historik

Av Mattias Kärrholm

Det finns inga neutrala rum. Alla rum bär på olika möjligheter, begränsningar, och förväntningar. Detta tydliggörs inte minst vid utformningen och benämning av olika rumstyper, såsom exempelvis bibliotek, klassrum, väntrum, operationssalar och tingssalar. De flesta vet hur de förväntas bete sig i ett klassrum eller i ett väntrum. I operationssalen och tingssalen är användningen styrd i detalj och beroende av experter. Regler kring hur vi bör bete oss kopplar ofta till en viss rumstyp som t.ex. i uppmaningen 'tyst, detta är ett bibliotek' eller 'stopp, du går i rabatten'. Rumstyper etablerar program med både explicita och implicita föreskrifter om hur rum bör och inte bör användas. En rumstyp måste dock inte alltid vara planerad för att uppstå. Det finns också tillfälliga rumstyper som skapas genom associationer, och som i olika grad utnyttjar existerande materiella förutsättningar för att etablera användningar. Detta gäller t.ex. rumstyper så som mötesplatser, badplatser, brottsplatser, skidbackar och svampskogar. Gemensamt för de oplanerade och de medvetet gestaltade rumstyperna är emellertid att själva benämningen är viktig, och att både sociala och materiella faktorer samverkar (Kärrholm 2013). Rums- och byggnadstyper handlar både om form och funktion. I vissa fall kanske betoningen ligger

på formen som vid klassificeringen av radhus- eller höghusområde, och i andra på funktionen som med byggnadstyperna skola och bibliotek. Ett bra exempel på hur form och funktion transformeras tillsammans över tid ser vi i garderoben. I 1700-talets svenska herresäten kunde garderoben vara ett rum med fönster och öppen eldstad där det ibland också fanns en sovplats för kammartjänaren. I 1800-talets lägenheter blev garderoben en mörk skrubb, och på 1900-talet blev garderoben snarast en möbel eller ett fast (och ofta vitmålat) skåp (Gejvall 1988: 240).

I denna artikel ska jag kort beskriva hur den svenska bostadens rumstyper förändrats över tid. Det blir med nödvändighet en relativt svepande historia, och jag fokuserar särskilt på arkitekturade bostäder och det urbaniserade boendet (bondesamhällets rumstyper är delvis en annan historia, se tex Erixon 1947 och Werne 1993). Vidare kommer jag att göra några specifika nedslag och ta upp tre olika tendenser vad gäller rumstypernas utveckling och sammanhang under 1800- och 1900-talet: flockbeteende, bostadens flyttande gräns och rumstypernas ålderssammansättning¹.

Det har ibland framställts som att det moderna samhället, så som det utvecklats från 1700-talet och framåt, också inneburit att allt fler byggnads- och rumstyper utvecklats över tid (Sack 1986; Markus 1993), samt att dessa rumstyper gått mot en allt högre grad av specialisering. Detta stämmer dock bara delvis. Om vi tar bosta-

1. För den som vill ha en fördjupad diskussion om denna historia, se Kärrholm (2020).

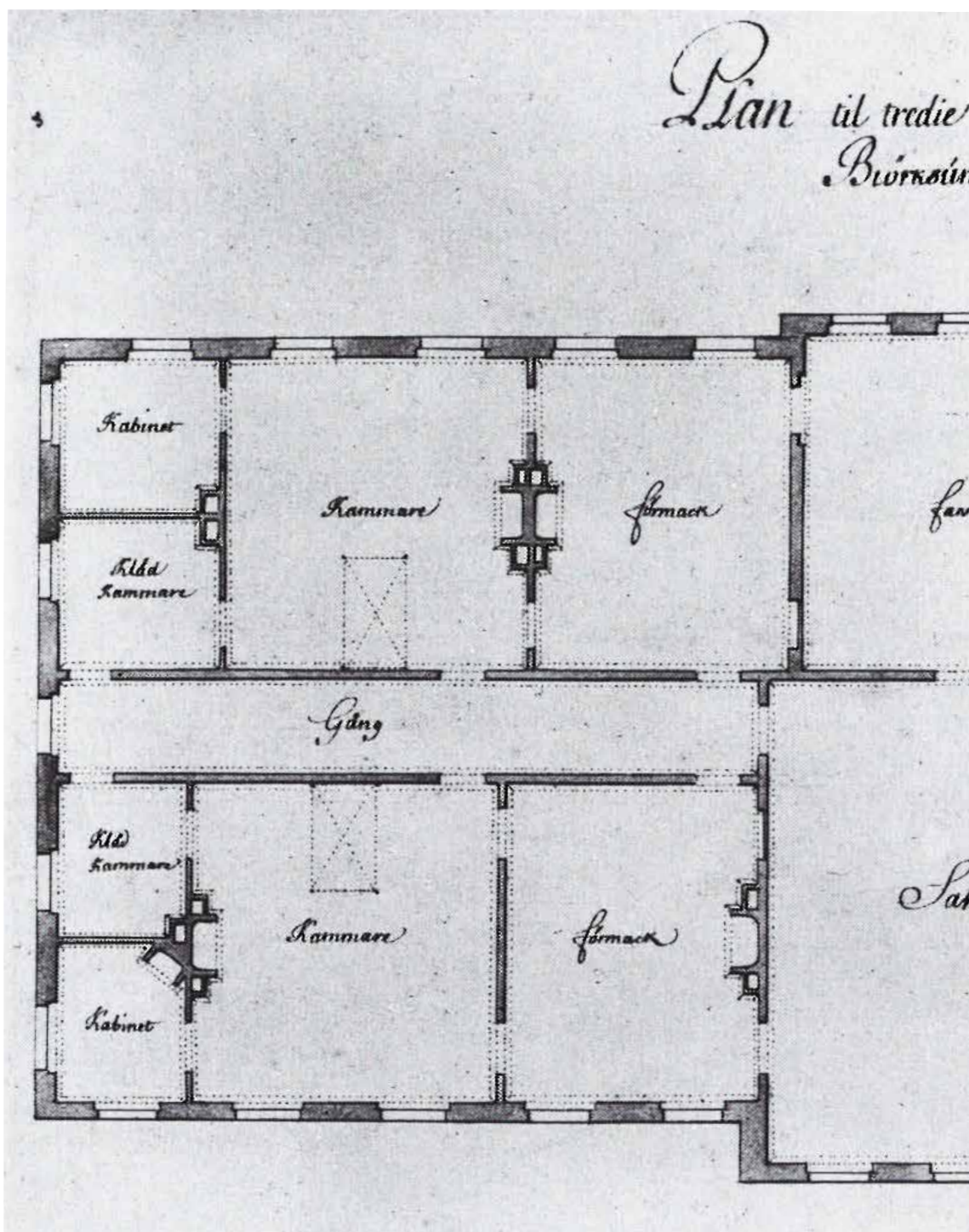
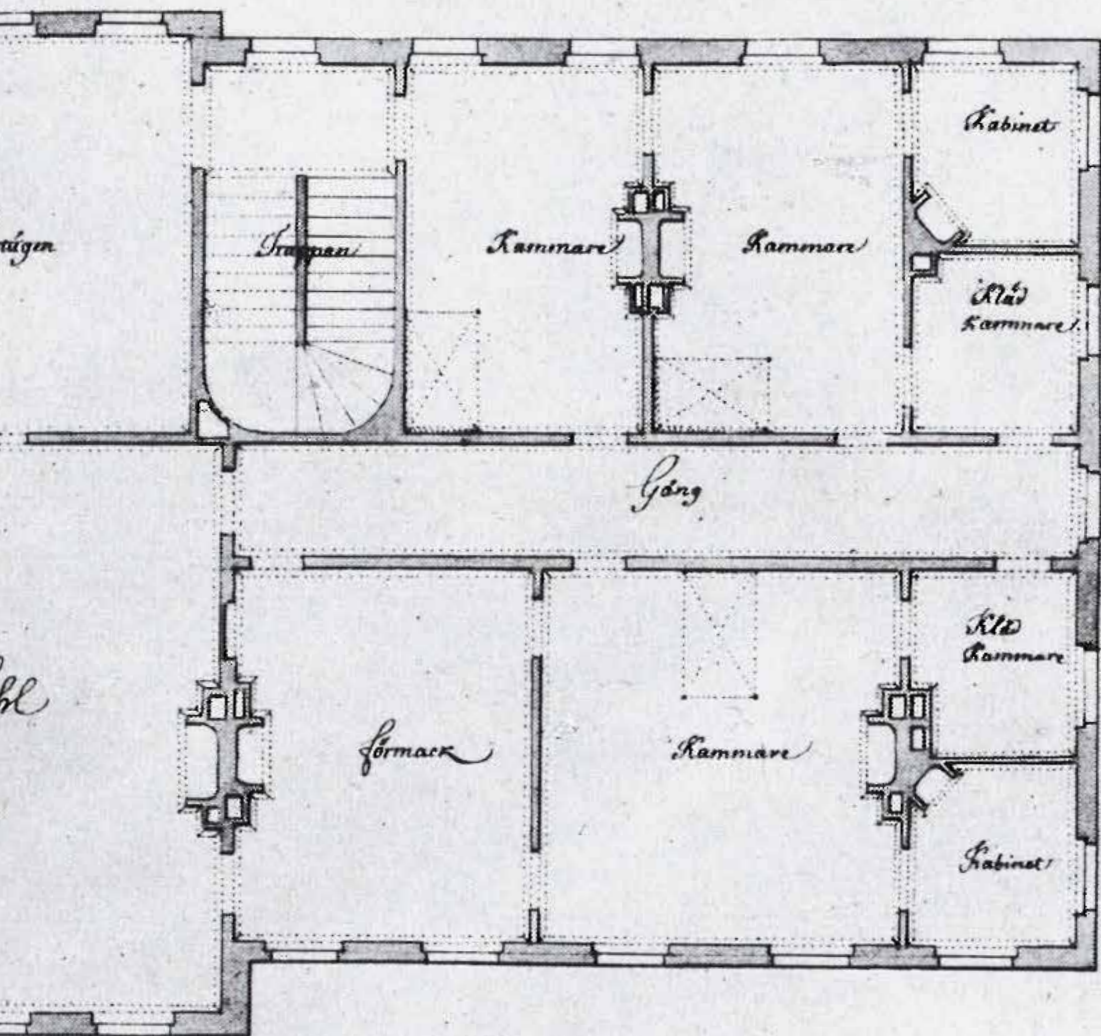

Fig 1. J.G. Destains plan över Björksund från 1720-talet (Selling 1937: 47).

Wåningen af

ad. 1.

dens rumstyper och deras utveckling under de senaste två hundra åren ser man att graden av generalitet varierar. Ibland kan en rumstyp vara förvånansvärt specifik, så som 'batterirum för elektrisk ringklockan' (i A. Kumliens villa på Djurgården 1870), i andra fall förvånansvärt generellt såsom 'kammaren' under 1700-talet eller 'allrummet' vilket lanserades under 1950-talet (Krantz 1987).

Under 1700-talet och den tidigmoderna eran var rumstyperna ofta kopplade till storlek och till en viss ordning eller rörelse genom huskroppen (Gejvall 1988:171; Rybczynski 1986:42). Det fanns alltså relativt få men generella rumstyper så som vi t.ex. kan se i planen över Björksund från 1720-talet (se figur 1). Rummen var ofta kopplade till varandra på ett särskilt sätt: förstugan (mindre rum) låg före salen (större rum), och kabinettet (mindre rum) låg innanför kammaren (större rum).

Under 1700-talets senare hälft blev rummen dock mer specificerade. Kammare preciserades som t.ex. skrivkammare, porslinskammare, handkammare eller barnkammare. Den generella benämningen kammare (liksom kabinettet) försvann i princip under 1900-talet, men flera av dess bestämningar såsom klädkammare och sängkammare lever vidare. Under 1800-talet ser vi också hur de representativa rummen, såsom salongen och förmaket skildes från salen, som nu allt oftare fick benämningen matsal. Samtidigt blev distanseringen mellan kök och tjänsterum, å ena sidan, och de representativa rummen, å den andra, allt viktigare. Tamburen introduceras i Sverige i slutet av 1700-talet som ett slags förrum med plats för kappor. Under sina första decennier var den ett slussrum som endast ledde vidare till salen. Från mitten av 1800-talet kop-

plades den emellertid allt oftare också till en mer neutral passage eller korridor genom lägenheten. Detta innebar att man inte behövde passera de mer representativa rummen för att ta sig djupare in i lägenheten. Denna struktur gjorde det också möjligt att koppla på fler rumstyper (Gejvall 1988).

Denna successiva neutralisering (och dubbling) av förflyttningvägarna är intressant. De neutrala passagerna var fortsatt viktiga under 1900-talet, men den dubbla rörelsemöjligheten med både korridor och rum i fil blev mindre viktig. I stället arbetade man med att visuellt separera olika slags rörelser i en gemensam infrastruktur utan parallella passagemöjligheter. Rumstyperna överlag standardiserades och normerades allt mer. I stället för gästrum, barnens rum, jungfrukammare etc., får vi ett generellt sovrum. Det tidigare nämnda allrummet kan också ses som en led i detta arbete mot allt mer abstrakta rumstyper. Det är intressant att notera att vid slutet av 1960-talet slutade man i princip att ange rumstyper på de bostadsplaner som publicerades i tidskriften Arkitektur. Rumstyperna var så få och självklara att de inte behövdes skrivas ut.

Under 1800- och 1900-talet kan vi se flera olika slags förändringar vad gäller bostadens typologiska anatomi. Här ska jag särskilt fokusera på tre. För det första kan vi se hur rumstyper kommer och går i flockar. Med tamburen blev en rad nya rumstyper, såsom linnerum, serveringsrum och borstrum vanligare, samtidigt som relationen salong, förmak och matsal utvecklades. Antalet olika rumstyper i bostaden nådde förmodligen ett slags peak i Sverige runt 1900 eller 1910. Därefter minskar antalet igen. Först att försvinna var de representativa rummen, där salongen och förmaket försvann

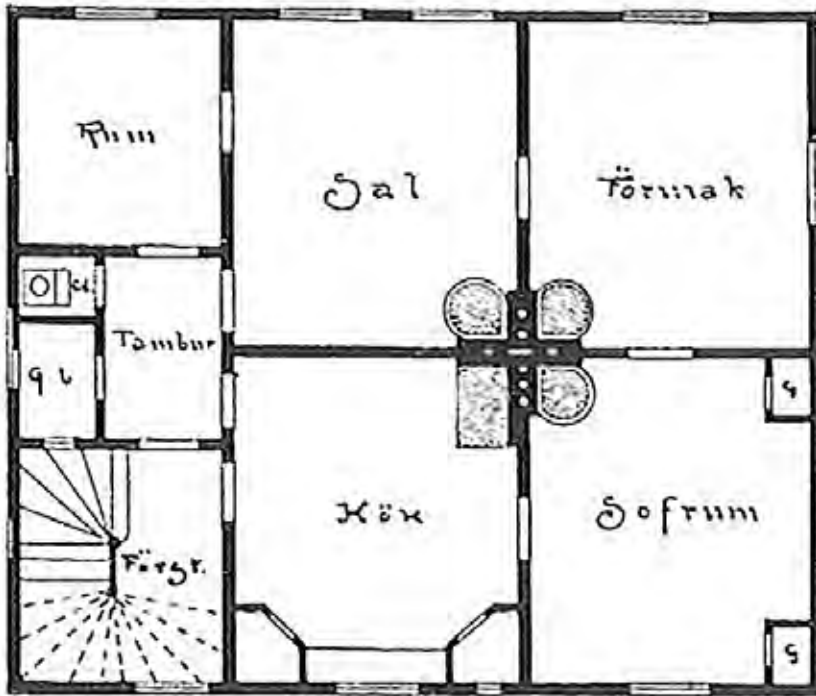
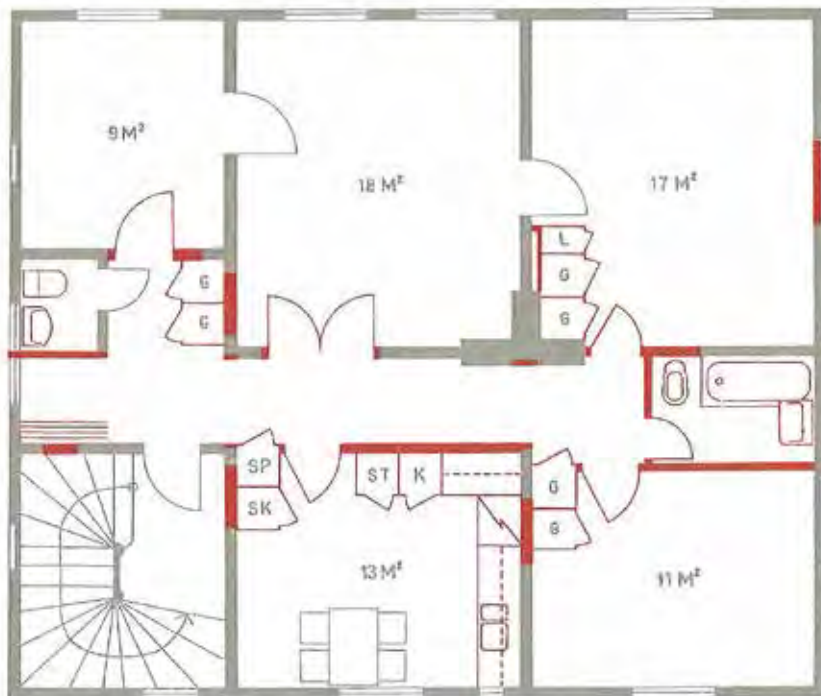

Fig. 2. Förslag till ombyggnad av en lägenhet med fyra rum. Originalplanen från 1908 ses till vänster och ombyggnadsplanen från 1955 till höger (Thunström & Johansson 1955: pl 18).

till fördel för vardagsrummet. Under 1950-talet försvann benämningarna jungfrukammare, herrum, borstrum och serveringsrum på planer och till sist försvann även tamburen. Kanske kan man här tala om en tröskel-effekt där en livsstil förändras och där rumstyperna försvinner i två flockar. Efter andra världskriget blev representationen i hemmet mindre viktig. Hemmet skulle framför allt vara en plats för avkoppling från arbetet. Från 1950-talet kom därför en serie nya rumstyper i fokus såsom TV-rum, hobbyrum, bastun, skidgarderober, uteköket, dvs. alla rum som har med just fritiden att göra. Flera av dessa försvann sedan igen efter ett par

decennier. Denna gång hade det förmodligen att göra med att det svenska bostadsbyggande standardiserades och organiserades runt ett slags minimum av nödvändiga rumstyper. Sammanfattningsvis kan vi konstatera att rumstyper har en tendens att komma och gå i flock. Parallellt med detta flockbeteende finns det dock också exempel på enskilda rum som kommer och går i ensamhet. Divanrummet är ett sådant exempel. Det etablerade sig i Sverige i slutet av 1700-talet då Sverige hade goda diplomatiska förbindelser med Turkiet, men försvann sedan lika plötsligt som det kommit under andra halva av 1800-talet.

En annan tendens vi kan se är att rumstyper flyttar in och ut ur bostaden. Sett över tid har bostaden en flytande gräns. Under det sena 1800-talet flyttade skafferi och förråd in i lägenheterna med hissen (som underlättade transporter av varor in och ut ur lägenheten), och toaletten flyttade in med de nya avloppssystemen. Under 1930- och 40-talen försvann många mat- och potatiskällare i och med att nya kylmöjligheter gjorde det möjligt att köpa färsk mat året om. Vissa rumstyper kunde plötsligt slås ihop: kök, matrum och skafferi kunde t.ex. alla samlas inom ramen för köket genom införandet av kylskåp och elektriska spisar. Under 1980-talet integrerades köket allt oftare med vardagsrummet, något som knappast vore möjligt utan bra köksfläktar. De gemensamma tvättstugorna som fanns i princip i alla svenska hyreshus under 1970- och 80-talen började monteras ned under 1990-talet då tvättmaskinen flyttade in i lägenheten. Rumstyper flyttar således in och ut från hemmet. Detta är en pågående förhandling som ofta, men inte alltid, har att göra med teknisk utveckling. Över tid har mycket förvaring flyttat från uthus och källare in i bostaden, men samtidigt har dessa utrymmen succesivt minskats. I ett utpräglat konsumtionssamhälle som vårt har detta skapat en marknad för uthyrningsbara förråd hos företag om t.ex. Shurgard Self Storage (Brembeck 2019).

Rumstyper ändrar sig ofta långsammare än t.ex. arkitektoniska stilar och rumslig organisation, men ibland kan stora förändringar ske i loppet av några decennier. Ett sätt att illustrera dessa förändringar är att titta på ombyggnadsförslag. I sin bok *Ombyggnader från 1955* ger Olof Thunström och Ingrid Johansson en rik katalog med förslag på hur man kan bygga om och modernisera bostäder från tiden runt sekelskiftet 1900. Ett förslag på en sådan ombyggnad ser

vi i figur 2. Trots att huset ännu inte är 50 år gammal är det förslag som ges ganska radikalt. En fyra-rummare byggd 1908 med sal och förmak lagda i fil förändras här till en mer modern korridorplan. Sovrummen blir fler men samtidigt mindre, och garderobsrummet byts mot fasta skåpsgarderober. Antalet rumstyper har minskat till den moderna trion sovrums, kök och vardagsrum. Vi ser en individualisering av boendet där neutral förflyttning är möjlig och där funktionssepareringen blir mer generell. Förvaringen är också mer standardiserad. I fler av Thunströms och Johanssons förslag till ombyggnader, om än inte i detta fall, ser vi också hur förrådsutrymmen på vindar försvinner och ersätts med lägenheter.

Det tredje och sista tendensen som jag tänkte ta upp här är att sammansättningen av gamla och nya rumstyper förändras över tid. Rumstyper har förstås olika åldrar. Rumstyper som bygger på ny teknologi är ofta mer kortlivade såsom telefonrummet och TV-rummet. Basala rumstyper som köket går tillbaka till medeltiden, och får med åren också ofta ett slags flytande stabilitet som gör att de lånar sig till olika hybridformer eller varianter som grovkök, tekök, smörgåskök, diskkök, skolkök, osv. Andra rumstyper är mer tidsbundna och själv tillräckliga (det vill säga de låna sig inte så gärna till hybridiseringar) såsom gillestugan vilken florerade i svenska bostäder omkring 1960- och 70-talen. Under vissa perioder tycks det som att blandning av rumstyper från olika tider är större. Under 1910- till 30 talet hade vi t.ex. både de äldre rumstyperna sal, salong, kammare och herrum, samtidigt som nya rumstyper försökte göra sig gällande. Eftersom bostadsbristen var stor och bostäderna i regel små under den här tiden blev ett slags mindre varianter av rumstyperna, med suffixet -vrå, populära.

Vi har således nya typer såsom arbetsvrån, bokvrån, sittvrån och kokvrån. I de mer välbesuttna hemmen kan man kanske också nämna rumstyper som frukostrummet, och blomsterrummet som typiska för tiden (se figur 3). Många av dessa rum förblev ovanliga (som solrummet) och fick en relativt kortvarig historia. Kokvrån som verkar ha kommit på 1920-talet har dock överlevt till vår tid. Efter andra världskriget kom som nämnts andra och nya rumstyper kopplade till den nyvunna fritiden i svang. Det tycks nästan som att det tomrum som de gamla försvunna typerna lämnat efter behövde fyllas. Men det blev inte långvarigt, utan snart krympte antalet rumstyper till ett minimum. Från 1960- och 70-talen ser vi således framför allt de relativt gamla (men samtidigt moderniserade) rumstyperna kök, sovrum och vardagsrum, på plan efter plan.

I stunden kan det tyckas som att bostadens rumstyper är mer eller mindre oföränderliga. De tycks likna varandra från hus till hus, och vi tenderar att se dem som självklara. Ser man över längre tid blir det emellertid tydligt att de har en levande historik där långsamma och drastiska förändringar kan ske sida vid sida. Idag tycks det som om vi ser en utveckling av nya rumstyper kopplade till olika livsstilar, men också till co-housing projekt, delandeekonomier och olika idéer om en hållbar bostadsutveckling. Tvättstugan som varit omodern i minst ett par decennier ser t.ex. plötsligt ut att kunna få en ny renässans. Sammanfattningsvis kan vi säga att rumstyper har en viktig roll att spela, men denna roll är fortfarande relativt oreflekterad och framför allt underskattad i dagens arkitektoniska gestaltning och byggande. I takt med samhällsliga förändringar är det viktigt att också fundera mer aktivt kring rumstyper och hur dessa rumsliga byggstenar är med och bygger vårt samhälle.

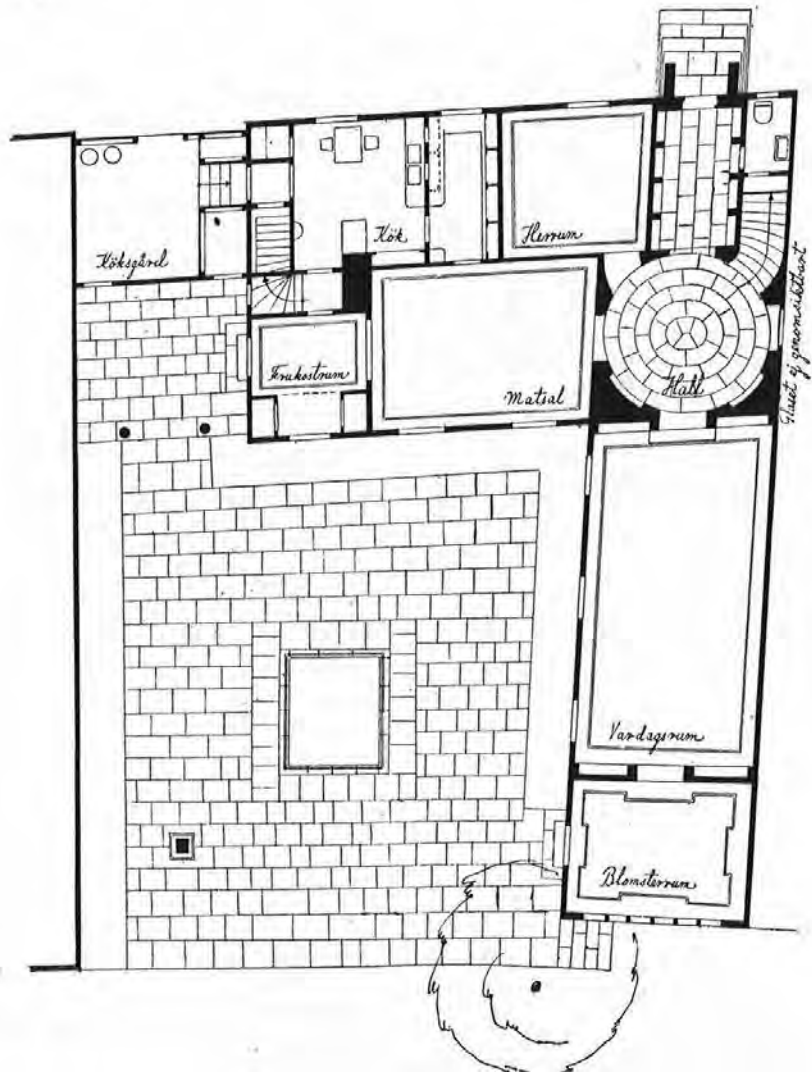

Fig. 3. Plantyp för kvarter Bävorn, Göteborg, 1925, ritad av Erik Friberger (Byggmästaren 1925, 4 (15), sid. 171). På planen ser vi både blomsterrum och frukostrum, två rumstyper som var relativt typiska för 1920- och 30-talen.

Referenser

- Brembeck, H. (2019) Metamorphoses, or how self-storage turned from homes into hotels. I B. Czarniawska and O. Lögren (red.) *Overwhelmed by overflows?* Lund: LUP.
- Geijvall B (1988) *1800-talets stockholmsbostad*. Stockholm: Stockholm Stad.
- Erixon, S. (1947) *Svensk byggnadskultur*. Stockholm: Bokverk
- Krantz B (1987) Baronbackarna i Örebro. I C. Engfors (ed) *Folkhemmets bostäder 1940-1960*. Stockholm: Arkitekturmuseet.
- Kärrholm, M. (2013) Building type production and everyday life. *Environment and Planning D: Society and Space*, 31 (6):1109-1124.
- Kärrholm, M. (2020) The Life and Death of Residential Room Types: A Study of Swedish Building Plans, 1750–2010. *Architectural Histories*, 8(1), 1-18.
- Markus, T. (1993) *Buildings & Power, Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types*. London: Routledge.
- Rybczynski W. (1986) *Home*. New York: Viking.
- Sack, R. D. (1986) *Human Territoriality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Selling, G. (1937) *Svenska herrgårdshem under 1700-talet*. Stockholm: Bonniers.
- Thunström, O. och I. Johansson (1955) *Ombyggnad, utredning om hyreshus, egna hem och bruksbostäder 1880-1935*. Stockholm: Ehrlins.
- Werne F. (1993) *Böndernas bygge*. Höganäs: Wiken